

Identitatea națională între limbă și literatură

Dumitru Irimia

Eugen Coșeriu, pornind de la Platon, care opunea, în *Sofistul*, „logosul, expresie cu adevăr” „logosului fără adevăr sau neadevărat sau fals”, înscrie între principiile pe care se întemeiază sau ar trebui să se întemeieze cercetarea lingvistică principiul obiectivității limbajului: „Să spui lucrurile așa cum sunt” (*Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în vol. *Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, Iași, 1992, p. 5-6). Principiul, așezat la baza interpretării limbilor, poate fi avut în vedere și în studierea modului de percepere prin limbă a Lumii.

În interpretarea limbilor prima întrebare este cea a identității lor. În discuția de aici avem în vedere diverse aspecte ale problemei identității limbii române ca marcă a identității naționale. Stabilirea sau recunoașterea identității unei limbi implică luarea în considerație, în primul rând, a unei serii de elemente care țin de istoria ei și de raportul dintre istoria limbii și istoria poporului care o vorbește. În același timp, însă, nu se poate ignora că identitatea limbilor stă și în modul în care acestea interpretează lumea. Se impune, de aceea, a recunoaște existența unei *identități lingvistice*, să spunem, din prima perspectivă, și a unei *identități stilistice*, din cea de a doua. Identitatea lingvistică își are originea în raportul *limbă-popor-istorie*, identitatea stilistică, în raportul *limbă-popor-Lume*, raporturi, fără îndoială, interdependente, dar care se dezvoltă fiecare în mod specific. Primul raport este guvernat de Eul istoric, de suprafață, al poporului, cel de al doilea de Eul profund, transistoric.

În baza principiului *obiectivității limbajului*, problema identității, în amândouă perspectivele, implică modul în care se instituie raportul dintre nume și realitatea denumită, inclusiv dintre nume și realitatea limbii. În acest sens, denumirea limbii – prima marcă de identitate – trebuie să își fixeze locul în logosul adevărat.

În prima perspectivă, a identității *lingvistice*, o oricât de fugară întoarcere în timp relevă cum Basarabia (reprezentată astăzi, dar numai în parte, de Republica Moldova) s-a aflat de la 1812 încoace, anul primei smulgeri din componența Moldovei istorice, deci, vreme de aproape două secole, prinsă într-o neîncetată și neîncheiată încă bătălie în două sensuri opuse: pe de o parte, de apărare și afirmare a identității originare, românești, care își are temeiul în însăși natura și istoria poporului care o locuiește, pe de alta, de negare a acestei identități, având nu temeii, ci cauză în intervenția factorului politic și constituindu-se în scop prin intervenția factorului politic.

Nu întâmplător istoria „bătăliei” dintre apărarea și negarea identității reale a lumii Basarabiei a avut ca prim și principal obiectiv limba, în denumire: *limba*

moldovenească și nu *limba română*, în funcționalitate, în structuri și nivel de dezvoltare; ceea ce era *grai* a fost considerat și numit *limbă*, concomitent cu reducerea funcțiilor principale și cu desfășurarea unui proces de accentuare a regionalității și de deromanizare prin rusificare, în primul rând, ortografică și lexicală, în parte și sintactică.

Marcă a identității naționale, limba se constituie în principal adăpost de apărare a ființei unui popor, dezvoltând și asigurând conștiința identității lui naționale în unitatea și esența lui spirituală, în care își află, de altfel, originea. „Cine zice un popor zice mult – scrie Eminescu – oamenii vin la un semnal dat în limba națională, își direg deodată și spontan forțele lor colective într-o singură direcție de mișcare. Acel signal are proprietatea de-a trezi în fiecare individ punctul lui central de gravitație, sufletul lui și de a-l asocia mulțimii” (*Fragmentarium*, București, 1981, p. 369).

Că limba vorbită de populația autohtonă în Republica Moldova, încă majoritară, este una și aceeași cu limba vorbită în România, în regiunea Cernăuți (altă componentă a Moldovei istorice) și în alte teritorii vecine locuite de românii băștinași este limba română, singura limbă romanică din Romania orientală în stare de funcționare, și că aceste populații sunt parte din poporul român e de multă vreme o axiomă. Nu numai a lingvisticii românești, ci și a lingvisticii romanice și a lingvisticii generale. Iar axiomele nu se demonstrează. Din păcate, însă, nu de puține ori, adevărurile axiomatice ajung a fi ignorate sau încălțate. În acest caz se impune reîntemeierea lor prin reafirmarea principiilor care le susțin. De aceea, reamintim aici, din această perspectivă, câteva din elementele și momentele semnificative privind avatarurile denumirii limbii și poporului care o vorbește pe teritoriul românității.

Umaniștii români au făcut din scrierile lor expresia conștiinței romanității poporului și latinității limbii („Cea mai strălucită dovadă a acestui popor, de unde se trage, este limba lui care este adevărată latină, stricată, ca și italiana” - M. Costin, *Opere*, ESPLA, București, 1958, p. 212), recurgând la termenul *român/rumân*, pus în legătură, cum bine se știe, cu numele capitalei Imperiului. Cronicarii moldoveni întrebuițează, în paralel, și termenul *moldovean*, stabilind încă de la început cele două perspective:

- una areală: *moldovean/moldovenesc*;
- una genealogică: *român/românesc*

și subliniind, tot de la început, unitatea tuturor românilor, asigurată, în primul rând, de originea lor comună, indiferent de regiunile în care i-a împrăștiat istoria: „Românii câți se află lăcuiitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu de la un locu sunt cu moldovenii și toți de la Râm să trag” (Gr. Ureche), „Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărâlor acestora, numele vechiu și mai dreptu ieste rumân, adică râmlean, de la Roma” (Miron Costin).

Această dublă perspectivă, pe care se întemeiază, de fapt, sinonimia la care recurge M. Costin: „*Despre limba moldovenească sau rumânească*” (*Opere*, p.

212) este exprimată în mod foarte clar de cronicar, care stabilește și etimologia termenului *moldovean*: „Că acestu nume moldovan ieste de pre apa Moldovei, după al doilea discălicatul aceștii țări de Dragoșu Vodă. Și muntenilor, ori de pe munte, muntean, ori de pe Olt olteani, și că leșii așa le zic molteni (...) iară acela carele este vechiu nume stă întemeiat și înrădăcinat: rumân. Cum vedem că, măcar că răspundem acuma moldoveni, iară nu întrebăm: „știi moldovenește?”, ce „știi românește, adecă rîmlenește? ...” (*Opere*, p. 268-269).

Textele sacre, fie tipărite în Țara Românească, fie tipărite în Moldova sau Transilvania, recurgeau la același termen, supradialectal sau, mai exact, interdialectal: Coresi, *Tetraevangheliarul românesc* (1561), *Psaltirea românească*, *Liturghierul românesc* (1570), Varlaam, *Carte românească de învățătură* (1643) etc. În 1673, Dosoftei tipărește la Iași, *Psăltire a svântului proroc David pre limbă românească*.

La începutul secolului al XIX-lea, intră cu rol esențial în procesul de modernizare a societății românești, în general, a dimensiunii ei culturale în special, publicistica. I.H. Rădulescu la București, Gh. Asachi la Iași își înscriu publicațiile, prin titlu, în aceeași perspectivă a unității limbii, poporului și spiritualității naționale: „Curierul românesc”, „Albina românească”, „Alăuta românească”.

Termenul *românesc*, prin această întrebuițare, cu un tip de motivare la cronicari, cu o altă motivare, implicită, în structura ei internă și ca funcționare în textele sacre și în cele juridice (*Pravila* publicată la Iași, în 1643, din inițiativa lui Vasile Lupu, se intitulează *Cartea românească de învățătură de la pravilele împăratului [...]* și este „tălmăcită din limba ilenească *pre limba românească*”) susține aproape de la sine unul din atributele definitorii ale identității limbii române – unitatea ei, spre deosebire de celelalte limbi romanice, specific reflectat de limba română ca sistem, în primul rând, în întrebuițarea ei teritorială, precum și în registrul funcțional. Ideea este argumentată deopotrivă de romaniști, străini și români, de oameni de cultură, de creatori de/în limbă, precum Mihai Eminescu. Unitatea limbii române corespunde unității neamului românesc, chiar așa dezbinat de istorie sau neîn stare a se opune neunirii. E aceasta ideea centrală pe care își va întemeia Mihail Kogălniceanu *Cursul de istorie națională*, deschis în 1843, la Academia Mihăileană din Iași: „Eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește limba română și ca istorie națională – istoria Moldovei întregi înainte de sfâșierea ei, a României și a fraților din Transilvania.”

În contradicție cu realitatea lingvistică și istorică, și cu adevărul științific, la începutul secolului al XIX-lea se pune în circulație, în Basarabia, sintagma „limbă moldovenească”. Teza existenței unei limbi moldovenești în această provincie românească, distinctă de limba română, a fost de la început și a rămas până astăzi, dincolo de schimbările intervenite în încercările de motivare, o „teză” politică.

Cu o abilă și vicleană operație în sfera terminologiei în primul rând, dar și a realității idiomatice numite lingvistic, sintagma *grai moldovenesc*, care acoperă o realitate obiectivă, areală, a putut deveni *limbă moldovenească*, inventată să „corespundă” unei realități subiective, mai exact, unei irealități. Operația a implicat două intervenții: o realitate obiectivă, *graiul* (aspectul moldovenesc al limbii române), a fost denumită cu un termen acoperind alt conținut conceptual – *limbă*, iar determinantului *moldovenesc* i s-a redus aria de întindere proprie în structura dialectală a limbii române: *graiul nordic moldovenesc* se întinde, de fapt, până în Transilvania și Maramureș.

Operația s-a făcut, mai întâi, în 1812, după prima anexare a Basarabiei de către Imperiul țarist, sintagma fiind folosită în *Regulamentul* de organizare a Basarabiei. În 1828 avea să fie abandonată numai întrucât se va impune limba rusă ca limbă oficială obligatorie.

După reîntoarcerea Basarabiei la trunchiul original, prin Unirea din 1918, sintagma va fi repusă în circulație, în 1924, pe teritoriul artificialei R.A.S.S. Moldovenești, înființată în Transnistria, cu intenții politice foarte clare, și imediate, și de perspectivă. În anul 1940, când se va constitui, o dată cu cea de a treia răpire a Basarabiei, acum de către imperiul comunist, în urma Pactului Molotov-Ribentrop, R.S.S. Moldova, sintagma va fi impusă în această „țară” ca termen oficial, singurul admis prin lege.

Împotriva despicării aberante în plan politic, dublată de încercarea „acoperirii” în perspectivă științifică a unității limbii și poporului român, despicare nerecunoscută în diferite moduri în mod consecvent, chiar pe teritoriul Basarabiei aflate sub ocupație sau în Rusia (astfel, în 1816, se publică la Chișinău, o *Carte de rugăciuni*, tipărită „în românește în exarhiceasca tipografie a Basarabiei pentru bisericile și preoții moldoveni”, în 1827, o *Gramatică rusască și românească*, în 1865, *Curs-ul primitiv de limba română*, elaborat de Ioan Doncev; în 1819, se editează la Sankt Petersburg *Noul și Vechiul Testament*, „în tălmăcire românească” etc.) se va pronunța în mod răspicat, cu o exactă înțelegere a celor două nivele, din care unul (cel genealogic – *românitatea*) îl înglobează pe celălalt (cel areal – *moldovenitatea*), Alecu Mateevici, în 1917, la Conferința de deschidere a cursurilor pentru învățătorii din Basarabia: „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele popor român, așezat în România, Transilvania, Bucovina. (...) N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași ca peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba”, „Trebuie să știm de unde ne tragem, altfel suntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de ai romanilor și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să le-o spunem și copiilor și tuturor celor nelămuriți. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă” (*Opere*, vol. I, Chișinău, 1993, p. 463-464).

Aceeași poziție va fi exprimată, în termeni încă mai radicali și mai imperativi, într-un alt timp, un timp care părea favorabil reinstaurării unui adevăr

axiomatic, de un mare lingvist sovietic, R. Piotrovski, la Conferința științifică *Limba română este numele corect al limbii noastre*, organizată în Parlamentul Moldovei, la 20-21 iulie 1992: „Trebuie să terminăm în modul cel mai urgent cu discuția inutilă dacă există sau nu limba moldovenească literară. Este clar că limba de stat literară în Republica Moldova este limba română”, și de savantul Eugen Coșeriu, în Raportul *Latinitatea orientală*, susținut la Congresul al V-lea al Filologilor Români, Iași-Chișinău, 4-9 iunie 1994: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural.”

*

În cea de a doua perspectivă, a identității *stilistice* a limbii, expresie a raportului dintre Eul național și Lume, principiul obiectivității limbajului înseamnă modul în care este percepută și numită în/prin limbă Lumea. În interiorul raportului *om-limbă-Lume*, ființa umană se află înscrisă în același timp în două relații: (a) cu lumea obiectelor și ființa Lumii, (b) cu lumea cuvintelor și ființa limbii.

În desfășurarea corelației, tensionată, între cele două raporturi: *om-Lume*, *om-limbă*, complementare, ia naștere identitatea de profunzime a limbilor, care devine marcă de specificitate a viziunii asupra Lumii, a modului de a fi în Lume, proprii unei națiuni. Punct de vedere asupra Lumii, limba o semantizează și-i dă în acest proces de semantizare o anumită identitate, primind ea însăși, limba, prin aceasta o anumită identitate, care reflectă – ca marcă distinctivă – identitatea poporului care o vorbește. Prin aceasta, procesul însuși de dezvoltare a ființei umane este orientat, începând din etapa deprinderii vorbirii în copilărie, de raportul dintre limbă și spiritualitatea națională. „Copilul – scrie Eminescu – nu învață numai a vorbi corect, el învață a gândi și a simți românește” (Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, Iași, Junimea, 1970, p. 214).

Acest raport dintre limbă și esența ființei naționale a românilor, supusă agresiunii rusești în Basarabia, i se impune în mod cu totul firesc savantului rus N.N. Durnovo (1876-1937), care își amintește de o întâmplare petrecută într-o școală dintr-un sat de pe malul Nistrului: „Acest băiețuș a făcut să ni se descopere niște legi firești ale limbii române populare, ne-a deschis o fereastră de etnografie și folclor românesc. El avea în căpșorul lui o întreagă lume națională, lume pe care noi n-o cunoșteam, lume care în limba lui de copil era atât de frumoasă și care avea să dispară din Basarabia din vina noastră ... Atunci am înțeles eu păcatul acela imens care se face în Rusia privind pe românul basarabean. Am studiat geografia și istoria acestei țări și am ajuns la convingerile mele de astăzi. Acum când îmi amintesc de băiețelul acela, mă așez

la masă și scriu pentru a mia și una oară că Basarabia trebuie să fie românească” (*apud* „Literatura și arta”, 15 sept. 1994).

Raportul dintre ființa umană în general, ființa unui popor, și limbă este trăit cel mai intens și interpretat din perspectiva cea mai de adâncime de creatorii de/în limbă, care se instituie, pe acest temei, în conștiința morală a unei națiuni. În această direcție se înscrie gândirea lui Eminescu: „Ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în adevăratul înțeles al cuvântului. Și fiindcă spirit și limbă sunt aproape identice iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin. Și într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: «așa voiesc să fiu eu și nu altfel», oare s-ar fi născut atâtea limbi pre pământ? Prin urmare, simplul fapt că noi românii, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, «una singură» ca ne-alte popoare, și aceasta în oceane de popoare străine, ce ne încongiură, e dovadă destulă că așa voim să fim noi, și nu altfel” (*Despre cultură și artă*, p. 213).

În discutarea raportului *limbă-națiune* a devenit aproape un loc comun afirmația că în limbă se reflectă istoria unui și popor și specificul lui național. A rămas, însă, preponderentă interpretarea care a privilegiat direcția genealogistă sau etimologistă, care reflectă într-adevăr momente, situații din istoria unui popor, dar nu și identitatea profundă, spirituală, a unei națiuni. Această interpretare restrictivă se poate depăși numai prin recunoașterea unei corelații *obiectiv-subiectiv* în dinamica internă a lexicului, mai ales. Mai complex decât se interpretează de obicei, planul semantic al cuvântului, în structura căruia imaginarul creează stări de tensiune, tocmai pentru că se dezvoltă în moduri diferite cele două coordonate ale raportului *om-limbă-lume*:

- coordonata *obiectivă*; obiectul (lumea) se impune și determină semnificatul cuvintelor, și aceasta totodată, prin intermediul limbii ca sistem;

- coordonata *subiectivă*; subiectul (Eul național, în discuție aici) determină semnificația cu care este încărcat cuvântul în interpretarea realității extraverbale.

Coordonata *obiectivă* predomină în interpretarea raportului dintre limba română și istoria neamului românesc, în sensul dezvoltat, de exemplu, de latinescul *ponte(m)*, devenit *punte*: ‘pod îngust’, expresie a reprezentării unei realități precum cea din interpretarea lui S. Pușcariu: „În munții în care trăiau strămoșii noștri nu curgeau ape mari, peste care se durau poduri, ci pâraie sălbatice, pe care le treceai pe câte un copac răsturnat de pe un țarm pe altul, *puntea*” (*Limba română*, 1940, p. 162).

Și tot așa (prin raportul dintre istoria poporului și reprezentarea obiectivă a lumii imediate) se poate explica, din punct de vedere semantic, termenul *cărăre* ‘potecă, drum îngust’, din latinescul *carraria*. Pentru ‘drum de care’, limba română va primi, mai întâi, termenul de origine greacă *drum*, apoi neologismul italian *stradă*.

Când predomină cea de a doua coordonată, Eul național – în discuția de aici – determină în mod semnificativ sfera semantică a cuvântului, dincolo de istoria imediată, dintr-o perspectivă în care ființa umană se află înscrisă într-un raport de cunoaștere sau chiar într-o relație de comunicare de profunzime cu Ființa Lumii, dezvoltând dimensiunea sacră/mitică/poetică, în interpretarea ei prin limbă. Modul de percepere a Firii, de trăire a raportului cu ființa Lumii trece în semantica lexicală a cuvântului (a cărei organizare interioară poate fi privită în termeni bipolari: *sacru-profan, fenomenal-esențial, etic-estetic, interioritate-exterioaritate, descriptiv-metaforic* etc.), înscrisă, totodată, în desfășurarea unor opoziții categoriale lexico-gramaticale, cum sunt cele avute în vedere de gramatici ca *părți de vorbire: verb-substantiv* sau cum sunt cele de *gen: masculin-feminin*. Semnificația lexicală și semnificația gramaticală (sau lexico-gramaticală) orientează în varii moduri dezvoltarea și manifestarea a *fi*-ului profund, spiritual, al ființei naționale. Imaginarul din planul semantic al cuvântului depășește, prin aceasta, raportul cu lumea imediatului și se așează în stratul de adâncime, ascuns, al cuvântului, care se constituie în memorie a limbii, manifestată în cultura orală originală sau actualizată, activată, în creații estetice individuale, în poezie și literatură cu deosebire, dar și în celelalte arte .

Semantica gramaticală (lexico-gramaticală) reflectă modul specific de a *fi* în Lume și de intrare în comunicare cu Lumea, de exemplu, la un prim nivel, prin opțiunea, între exprimări verbale sau substantivale, prin opțiunea între verbul de relație a *avea* și verbul de stare a *fi*. Semantica structurilor întemeiate pe verbul a *avea* corespund unui raport de detașare între ființa umană și Fire, chiar între om și propriile lui stări, care sunt în felul acesta obiectivate, „luate în posesie/în stăpânire.” Semantica structurilor întemeiate pe verbul a *fi* reflectă un raport de solidaritate între ființa umană și Lume; stările sunt un mod de integrare, prin dezvoltarea unui raport intim cu Lumea; ființa își trăiește stările ca parte din Lume. Între limbile romanice, limba română se caracterizează prin acest din urmă specific: *mi-e dor, mi-e drag/dragă, mi-e teamă, mi-e somn, mi-e sete* etc., față de *ho nostalgia, ho paura, ho sete, ho fame* etc., în italiană, *j'ai faim, j'ai soif, j'ai peur* etc., în limba franceză (o interpretare amplă, din diverse perspective, a corelației a *fi* – a *avea* dă E. Fromm, în cartea *To Have or To Be*, 1976 / *Avere o Essere*, Mondadori, Milano, 1977).

Modul specific de percepere a lumii într-o altă perspectivă a semanticii lexico-gramaticale este reflectat de opțiunea în interiorul categoriei genului, categorie semantică, la substantiv. Astfel, corelația *masculin-feminin* în limba rusă orientează – observă R. Jakobson – dezvoltarea specifică, în cultura orală, a unor superstiții: „Superstiția după care un cuțit căzut anunță un oaspete-bărbat (*un invité*) la masă, iar o furculiță căzută, un oaspete-femeie (*une invitée*) este determinată de genul masculin al lui *nož* („cuțit”) și de genul feminin al lui *vilka* („furculiță”) în limba rusă” (*Essais de linguistique générale*, Paris, 1963, p. 85). În aceeași interpretare, corelația *masculin-feminin* a determinat reprezentarea

zilei ca amant al *noptii*, în imaginarul poeziei în limbile slave, în care *ziua* este denumită prin substantiv masculin iar *noaptea*, prin substantiv feminin.

Într-o intervenție anterioară în legătură cu raportul între limbă și cultură, am considerat exemplară pentru suveranitatea limbii întemeierea ansamblului sculptural realizat de Michelangelo în Capella Medici din Florența, pe opoziția masculin-feminin în reprezentarea temporalității. Aceeași dependență a imaginarului estetic de imaginarul lingvistic, ascuns, reflectă *Saliera di Francesco I (Solnița lui Francesco I)*, capodoperă a lui Benvenuto Cellini, întemeiată, fără îndoială, după modelul lui Michelangelo, pe corelația *masculin-feminin* în perceperea unităților temporale fundamentale. În structura bijuteriei sale, B. Cellini reprezintă sculptural scurgerea timpului în două serii de patru nișe – într-o realizare de „bazorelief” a ovalului solniței, „în care – face descrierea B. Cellini însuși, în scrierea sa autobiografică *Vita di B. Cellini* – reprezentasem *Primăvara, Vara* [figuri feminine pentru realități numite prin substantive feminine: *Primavera, Estate*], *Toamna și Iarna* [*lo Autunno, il Verno* – figuri masculine corespunzând unor substantive de genul masculin], în celelalte patru erau reprezentate *Aurora* [de genul feminin], *Ziua* [de genul masculin: *il Giorno*], *Amurgul* [masculin: *il Crepuscolo*] și *Noaptea* [feminin: *la Notte*] ...”. Toată această reprezentare sculpturală a curgerii timpului, în cele două forme de manifestare: momentele zilei și anotimpurile, caracterizată printr-o corespondență perfectă între imaginarul lingvistic și imaginarul mitico-estetic, este dominată de reprezentarea în aur a cuplului mitologic, și acesta întruchipat sculptural în temeiul aceluiași principiu al corelației *masculin-feminin*, propriu imaginarului lingvistic: *Marea (il Mare, în limba italiană, de genul masculin)*, – *Pământul (la Terra, substantiv de genul feminin, în italiană)*, prin figura lui Neptun și a unei frumoase tinere.

Din aceeași perspectivă, corelația *masculin-feminin* a făcut posibilă în imaginarul poetic eminescian originea mitico-simbolică a Luceafărului din ipostaze ale Firii numite în limba română prin substantive masculine și feminine: *Cerul* (masculin, ca *singularia tantum*) – *Marea*: „Iar *cerul* este tatăl meu/Și *mumă-mea e marea*”, *Soarele – Noaptea*: „Și *soarele* e tatăl meu/Iar *mumă-mea e noaptea*.”

Semnificația lexicală reflectă, printr-un strat de adâncime al planului semantic al cuvântului, ceea ce este perceput dincolo de stratul de suprafață, fenomenal, al lumii, interpretată prin stratul de suprafață convențional/convenționalizat al limbii.

Despre viziunea asupra lumii „adăpostită” în stratul de adâncime al planului semantic al cuvintelor vorbesc, între alții, de exemplu, în limba română termeni precum *cuvânt, frumos, a ierta* și, într-un alt mod, *masă* etc., argumentând prin corespondența limbă – cultură originar orală – artă pe care o „guvernează”, gândirea eminesciană despre caracterul național al unui popor: „În universul intelectual al fiecăruia trebuie să existe poluri, idei dominante, împrejurul cărora

să se opereze mișcarea celorlalte gândiri. Aceste idei sunt vertebrele caracterului individual, și când ele aparțin unui popor întreg, ele constituie caracterul național. Însă aceste idei dominante nu sunt invențiuni apriori, nu sunt culese de prin gazete franțuzești și parastisite ca marfă nouă pe malurile Dâmboviții. Ele cată să răsară din elemente statornice ca și dânsel, din natura pământului de sub picioare, a cerului de deasupra, a statornicilor datini și gândiri ale rasei naționale de-mprejur. Aceste idei se moștenesc în bunul simț comun al poporului, în aptitudinea înclinării de caracter pe cari le lasă părinții din părinți strănepoților lor ..." („Timpul”, 1882).

Prin existența în planul său semantic a trăsăturii semice + *sacru*, într-un raport de corespondență limbă-cultură (în sensul de cultură originară), verbul românesc *a ierta* conservă/dezvoltă un conținut semantic semnificativ pentru dimensiunea spirituală a ființei umane. Sensul originar al termenului latinesc din care provine, *libertare*, „eliberare din condiția/starea de sclavie” cunoaște o importantă mutație semantică, concomitent cu trecerea într-un plan secund/-ar a dimensiunii sociale a omului, în favoarea dimensiunii lui spirituale: *a ierta de datorii*, *a elibera pe cineva de o anumită dificultate*, *greutate materială sau morală*, act prin care se eliberează și cel care iartă și se reinstituie starea de „împăcare”, de „armonie”: cine iartă eliberează și se eliberează. Tocmai prin aceasta, noua dezvoltare semantică atinge stratul cel mai profund al ființei umane, + *sacralitate*. De aceea, verbul *a ierta* este singurul îndreptățit în contexte în care se intră, într-un fel sau altul, într-o temporalitate sacră, cu care este incompatibil neologismul *a (se) scuza*, căruia îi este proprie temporalitatea profană, în care se află înscris omul prin dimensiunea socială. În momentul care precede plecarea din această lume, cel care stă să moară „își cere iertare” de la toți, pentru păcatele/relele făcute, cunoscute sau necunoscute: „Iartă-mă!/Iertați-mă!”. Primind iertarea, ființa umană se simte liberă și se poate înscrie cu seninătate pe ultimul său drum, care e un drum sacru. În același timp, omul care „iartă” se simte și el liber. Același verb guvernează expresiile care încheie funcțiunea religioasă rostită de preot și reluată de toți ceilalți: „Dumnezeu să-l ierte!” La aceleași expresii recurgem și în momentele în care aflăm de moartea cuiva, apropiat sau nu, cunoscut sau necunoscut.

Dintr-o altă perspectivă, este semnificativă pentru definirea modului românesc de a fi în lume semantica termenilor în antiteză *frumos-urât*, în cele trei ipostaze: termen descriptiv, denominativ și conceptual.

Spre deosebire de alte limbi romanice, termenul *urât*, descriptiv și, de aici, conceptual, este la origine participiul verbului *a urâ* (lat. *horresco*, **horrire*). În planul semantic al termenului *urât* se poate identifica această concepție: urâtul uman își află/are originea în sentimentul de ură. Fenomenul, dincolo de conceptualizarea care se sprijină pe o relativă consubstanțialitate etic-estetic, se poate recunoaște în realitatea imediată; nu e greu de observat că, spre deosebire de frumusețea chipului ființei umane încărcate de iubire, omul devine *urât* și sub

aspect fizic (expresia feței, a vorbirii, a privirii, a mersului), când este dominat de ură. Și aceasta se întâmplă, fără îndoială, tocmai pentru că în aceste situații, *urâtul*, *urățenia*, vine dinlăuntru. Cele două dimensiuni, etică și estetică, guvernează în complementaritate și planul semantic al termenului *urât* (adjectiv sau adverb), desprins din raportul său cu verbul *a urâ*: *a se purta urât*, *a vorbi urât*.

Antonimul termenului *urât*, pentru exprimarea *frumosului* conceptual și a *frumuseții* continuă în limba română latinescul *formosus*, descendență care se întâlnește și în spaniolă, *hermoso*, aici, însă, alături de sinonimul *bello*, și fiindu-i proprie o sferă semantică restrânsă (îi lipsește ipostaza conceptuală). În structura planului semantic al termenului românesc *frumos* (adjectiv și substantiv) se întâlnește, în primul rând, raportul de consubstanțialitate etic-estetic, mai ales în exprimarea modului de a fi în lume. Punctul de plecare în limba latină a fost substantivul *forma*; derivatul *formosus*, deci, pune accentul pe principiul *formeii*, care, în gândirea antică, stătea în strânsă corelație cu legile armoniei. „*Formosus* latin – interpreta N. Iorga – nu reprezintă decât forma întregă, forma deplină, forma armonioasă” („*Frumosul*” în concepția poporului, în vol. *Frumosul românesc în concepția și viziunea poporului*, București, Editura Eminescu, 1977, p. 8).

În considerațiile sale, Iorga identifica în termenul românesc „un cuvânt integral” și dădea această interpretare tocmai din perspectiva raportului *etic-estetic* în viziune populară, în interiorul căreia „moralitatea nu este decât o frumusețe și frumusețea nu este, de fapt, decât o moralitate” (p. 9).

Dincolo de diversele moduri de a se manifesta în uzul comun al limbii, consubstanțialitatea *etic-estetic*, în sfera termenului conceptual, este în mod specific relevantă în cultura populară română; numele personajului principal al basmului – *Făt-Frumos* întruchipează principiul *Binelui* în confruntare cu principiul *Răului*, reprezentat de personaje ale căror nume stau în legătură cu un imaginar al urâtului: *Spânul*, *Muma-Pădurii* etc. Trăsătura cu încărcătură etică în planul semantic al substantivului compus este întărită de primul component *făt*, care semnifică, din această perspectivă, *inocența*, *puritatea*: *Făt-Frumos*.

Considerate împreună, trăsăturile semantice ale componentelor numelui *Făt-Frumos*, în corelație cu modul său de a fi și a acționa în lumea semantică a basmului, relevă și o a treia dimensiune: *adevărul*. Se impune, astfel, în procesul de semantizare a onomasticii și a lumii basmului, o consubstanțialitate a trei ipostaze: *bine* – *frumos* – *adevăr*, corespunzător principiului *Kalokagathon* din filozofia elină, principiu care, în moduri diferite, este ignorat o dată cu semantica „uitată” a limbilor în întrebuințarea lor modernă. Fără îndoială, în corespondență cu dispariția armoniei înseși în modul de a fi în Lume și de a trăi raportul cu Ființa Lumii.

Termenul *masă* din limba română poartă în conținutul său semantic cele două direcții principale care au condiționat evoluția semantică de la termenul

latinesc *mensa*, conservând, în stratul de adâncime, în memoria limbii, trăsătura semantică + *sacru*:

1) folosirea mesei-altar în contextul unui ritual sacrificial, precreștin;

2) apropierea fonetică, facilitată de asimilarea consoanei -n- (*mensa* > *mesa*) de termenul *missa*, semnificând „funcția religioasă”, necontinuat de limba română, prezent, însă, cu acest sens, în limba italiană, de exemplu, *messa*, și în celelalte limbi romanice occidentale.

Limba română a păstrat primul termen, *mensa*, conservând/dezvoltând și o trăsătură semică originară, datorată contextului ritualic. În corelația, fundamentală pentru structurarea planului semantic al cuvintelor, om-limbă-lume, trăsătura semantică + *sacralitate* a putut fi întărită în baza coexistenței celor două sensuri ale cuvântului: *masă*, semnificând obiectul *masă*, și *masă*, semnificând „a mânca”, pe un anumit fond cultural: obiceiul în familia/comunitatea țaranului român de a se aduna/a se afla împreună în jurul mesei în momente speciale, când se ieșea din timpul profan (când se mânca unde se întâmpla, cel mai frecvent pe câmp) și se intra într-un timp sacru (sărbători religioase: Crăciunul, Paștele, duminica etc.), sărbători în diferite etape/momente semnificative în viața omului (botez, nuntă, moarte etc.); a fi împreună la aceeași masă era un moment sacru într-un timp sacru.

În raport cu această „sacralitate” – trăsătură ascunsă, uitată în stratul profund al termenului *masă*, sculptorul român C. Brâncuși a putut să situeze *Masa tăcerii*, în poziția punct de plecare, în complexul sculptural-urbanistic de la Tg. Jiu al cărui sens fundamental, în structura de Triptic: *Masa tăcerii – Poarta sărutului – Coloana infinitului*, este tocmai un drum inițiativ pentru transcenderea timpului și spațiului din lumea contingentului. Sintagma, apoi, în întregul ei, *Masa tăcerii*, adâncește, prin termenul *tăcere*, sugestia de adâncire în stratul de adâncime al Eului ființei umane. Termenul latinesc *mensa* a fost introdus în limba literară italiană ulterior, ca neologism, în acest din urmă timp, când, în legătură cu un anumit fenomen social, a intrat în folosință, în situații în care identitatea profundă a ființei umane este, în realitate, anihilată: *mensa*, spațiul unde se mănâncă în colectivitate, pentru a satisface mai ușor o cerință exclusiv biologică.

Fenomen similar cu cel propriu limbii române, unde neologismul convenție se caracterizează prin trăsătura semică + *sacralitate*, în raport cu substantivul *cuvânt*, termen originar, continuator al termenului latinesc *conventu(m/s)*, purtând trăsătura semantică + *sacralitate*.

*

Întemeiată pe cuvânt, literatura și poezia ocupă între arte o poziție aparte în dezvoltarea identității și a conștiinței identității naționale. „Comoara și puterea limbistică – scrie Eminescu – felul stilului și a expresiei la un popor se reflectă și se manifestează în literatura sa națională. [...] E vădit cum că elementul moral și estetic al culturai își are izvorul său cel principal în literatura națională. [...]

Fiecare literatură națională formează focarul spiritului național unde concurg toate razele din toate direcțiunile spirituale, ea arată nivelul vieții publice spirituale” (*Despre cultură și artă*, p. 22-23).

Literatura este cel de al doilea pol al identității naționale, prin dublul statut al limbii, întemeietoare a lumii semantice de tip estetic:

- marcă a identității *lingvistice*;
- marcă a identității *stilistice*.

Marca identității *lingvistice* este relativă, marca identității *stilistice* este absolută. Prima depinde de varii condiții istorice, cea de a doua, de imaginarul întemeiat pe raportul dintre propria viziune a creatorului, viziunea pe care i-o impune lumea de sensuri pe care o creează și viziunea asupra Lumii conservată în semantica limbii. Cele două ipostaze se suprapun când creatorul își întemeiază opera în limba în care el însuși s-a format ca ființă culturală și ca ființă poetică. Creația sa stă atunci cel mai aproape de ființa interioară a limbii, expresie a specificității ființei naționale. În acest sens, este de-a dreptul aberantă teza existenței a două literaturi, română și moldovenească, pe fondul tezei, fără acoperire în realitate, a existenței a două limbi: română și moldovenească, cu consecințe de-a dreptul ridicole, precum definirea lui Eminescu drept clasic al literaturilor română și moldovenească. „N-avem două limbi și două literaturi – își încheia intervenția la cursurile pentru învățătorii din Basarabia din 1917 Alecu Mateevici –, ci numai una, aceeași ca peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba” (*op.cit.*).

Atât în prefața ediției din 1883: „Eminescu a fost înzestrat cu darul de a întrupa adâncă sa simțire și cele mai înalte gânduri într-o frumusețe de forme, subțil al cărei farmec limba română pare a primi o nouă viață”, cât și în studiul *Eminescu și poeziile lui*, publicat în 1889, Titu Maiorescu se situează în perspectiva raportului limbă-poezie: „Pe cât se poate omenește prevedea literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a materialului cugetării românești.”

Este în această apreciere o înțelegere profundă a rolului lui Eminescu în dezvoltarea limbii române, ca limbă a gândirii și simțirii românești. Trebuie să fim de acord că limba română pe care o vorbim astăzi poartă amprenta creativității eminesciene, nu numai ca limbă de cultură, ci chiar ca limbă națională, în sensul „revivificării” stratului semantic de adâncime, prin creația poetică în primul rând. Aceasta chiar dacă nu e mai puțin adevărat că și această recuperare a semanticii originare a fost împinsă în memoria limbii.

Dacă am parafraza aprecierile lui T. Vianu în legătură cu poemul *Luceafărul*: „Dacă soarta ar voi ca în noianul vremurilor viitoare întreaga operă poetică a lui Eminescu să se piardă, după cum lucrul s-a întâmplat cu atâtea opere ale Antichității, și numai *Luceafărul* să se păstreze, strănepoții noștri ar

putea culege din ea imaginea esențială a poetului” (*Poezia lui Eminescu*, Cartea Românească, 1938), am putea considera că, în cazul dispariției tuturor scrierilor în limba română, cu excepția creației poetice a lui Eminescu, am putea afla în ea elementele care îi fixează identitatea și prin care să se poată recunoaște un mod specific românesc de a fi în lume și un punct de vedere specific în perceperea Lumii.

În poemul *Luceafărul*, de exemplu, dezvoltarea sensului fundamental: *condiția tragică a ființei umane ajunsă la conștiința incompatibilității între lumea contingentului, fenomenală, și lumea transcendentului, a Absolutului* își află resursele în actualizarea unor opoziții semantice din structura de adâncime a limbii, prin care sunt percepute dimensiuni esențiale: *temporalitatea, comunicarea* etc. În procesul de recuperare poetică a semanticii uitate a limbii, corelații precum *vorbă-cuvânt, vreme-timp*, de sinonimie, la nivelul de suprafață al limbii, se constituie în relații de antonimie în limbajul poetic eminescian.

În punctul cosmic 0, centru al nașterii lumilor, unde ajunge Luceafărul în călătoria sa inițiată, concomitent, în interiorul universului creat și mereu creându-se și în interiorul Eului său, forme spațiale nu există iar *vremea*, temporalitatea fenomenală, nu reușește să ia ființă: „Căci unde-ajunge nu-i hotar,/Nici ochi spre a cunoaște/Și vremea-ncearcă în zadar/Din goluri a se naște.” Din dialogul cu Demiurgul (voce din „adâncul” Lumii), în *Hyperion* se dezvoltă conștiința apartenenței la „eternul” Lumii, se află, deci, în afara Timpului în absolut: „Noi nu avem, nici *timp*, nici loc/Și nu cunoaștem moarte ...”

Opoziția *fenomenal-esențial, contingent-transcendent*, care tensionează întreg universul semantic al creației eminesciene, dominat de întrebările condiției ființei umane față cu Ființa Lumii, își află, între altele, întemeierea în opoziția lingvistică, reinstituată: *vreme-timp: vreme (a fi în vreme)* este atributul lumii contingentului: „*Vreme* trece, *vreme* vine”, *timpul*, atributul Lumii în absolut, în care se integrează (sau aspiră să se integreze) și ființa umană, prin intrarea în ritmul cosmic: „*Timpul* care bate-n stele/Bate pulsul și în tine.”

Intrarea în Ritmul cosmic stă în legătură cu intrarea în comunicare cu Ființa Lumii, o dată cu perceperea esenței Firii dincolo de stratul de suprafață. Corelația *vorbă-cuvânt* activează în Eminescu opoziții din stratul de adâncime al limbii: *fenomenal-esențial, aparent-real, efemer-absolut*. În „dialogul” cu Luceafărul, fata de împărat nu poate recurge decât la termenul *vorbă*, propriu lumii contingentului: „Nu caut *vorbe* pe ales,/Nici știu cum aș începe”. Sinonimul – antonim *cuvânt*, propriu lumii transcendentului, fixează identitatea lui *Hyperion* în discursul Demiurgului: „Cere-mi, *cuvântul* meu de-ntâi/Să-ți dau înțelepciune?” *Vorba*, cu atributul + *profan*, este lipsită de substanță sau mincinoasă: „O, teatru de păpușe ... zvon de *vorbe* omenești”, în publicistica eminesciană, alături de frază, marcă distinctivă a demagogiei: „Negustoria de

vorbe și prăvălia de principii.” *Cuvântul*, caracterizat prin + *sacru*, are forță întemeietoare: „Unde vei găsi *cuvântul*/Ce exprimă adevărul?”.

Situată creația (ontică și poetică) sub semnul sacralui, termenul *icoană* dezvoltă, ca semn poetic definitoriu pentru Lumea semantică eminesciană, un raport de consubstanțialitate *estetic-sacru*. Poezia, situată sub semnul sacralui prin metafora *înger*: „Ce e poezia? *Înger* palid cu priviri curate ...” își construiește propria lume prin *icoane*: „Voluptos joc de *icoane* ...”. În același sens, poetul vizionar, care trece dincolo de stratul de suprafață, al Lumii, înscris în profan, percepe sacralitatea din stratul ei de adâncime: „Ochiul vostru vedea-n lume de *icoane* un palat.”

National Identity between Language and Literature

First of all, the study rejects – as based on proofs provided by the history of the language and by the consolidation of national consciousness, as well – the “thesis” – deprived of any support in the linguistic reality, and only politically motivated – defending the existence of a Moldavian language, distinct from the Romanian one.

Further on, the idea is implicitly supported by the manner in which the relation between a people’s national identity, on one side, and its language and literature, on the other, is interpreted.

*As to the function of the language in underlying national identity, the study asserts the existence of two complementary states of a language, namely **linguistic identity**, originating from **the language-people-history** relation, and stylistic identity, springing inside **the language-people-world** relation.*

*Stylistic identity reflects the manner in which a people perceives the world. For the sake of demonstration, several linguistic structures – relevant for the features of Romanian identity – are interpreted, sometimes comparatively with other languages (Italian, for example): **a fi – to be** (in expressions such as: **mi-e dor – I am longing for**, or **mi-e frică – I am afraid of**), **the beautiful-ugly (frumos-urât)** correlation, the verb **a ierta – to forgive – [to absolve – a ierta de păcate]**, the noun **masă – table**. Other terms and other linguistic correlations are interpreted in relation with the creation of a people’s literature, as a mark of its national identity, in their functioning as poetic signs in the creation of Eminescu: **vreme – timp (phenomenal time – essential time)**, **vorbă – cuvânt (profane word – sacred word)**, **icoană (icon)**.*